

*Mottó: „Becsületesnek lenni rövid távon
nem kifizetődő, de hosszú távon annál inkább.”
(Gáspár Mihály, miskolci múzeumőr)*

IN MEMORIAM GÁSPÁR MIHÁLY (1890–1970)

Rémiás Tibor*

**Herman Ottó Múzeum, Miskolc*

Ritkán adatik meg, hogy tudományos szaklapokban, közgyűjtemények évkönyveiben gondnokokról, örökről, tárlatvezetőkről olvassunk emlékező írásokat, ugyanis e munkakörök álláshelyein a személyek gyakran változnak, és így maradandót, az utókor számára emlékezeteset nincs módjukban alkotni. Kivételt képez ebben a sorban Gáspár Mihály, aki 48 éven át (1920 és 1968 között) volt egy személyben a Borsod-Miskolci Múzeum őre, altisztje, tárlatvezetője, egy időben könyvtárosa, vagy, ahogyan az államosítás utáni státuszát megjelölték, egyszerűen a Herman Ottó Múzeum (1953-tól) gondnoka. Családja 2010-ben emlékezett 120. születésnapjára és halálának 40. évfordulójára. Egyik lánya, Borbála (Sály Antalné, született Gáspár Borbála, Miskolc, 1937) volt az, aki segített édesapja emlékének felidézésében. 2012-ben egy róla szóló füzetet is megjelentetett, *A múzeumőr emlékére* címmel (GÁSPÁR 2012).

Gáspár Mihály 1890-ben született Mezőkövesden. Matyó környezetben nevelkedett. 25 évesen Doberdónál (1915. július–augusztus) már életveszélyes sebet kapott az első világháború alatt, de a zubbonya bal felső zsebében rendszeresen hordott vastag imakönyve megmentette a haláltól. A lőtt sebet

hazatérte után is sokáig fájlalta, kezelték (1. kép). Mihály bátyja, Gáspár József ekkor hajdúként dolgozott a miskolci városházán, az ő közbenjárásával került 1920-ban altisztnek a Borsod-Miskolci Múzeumba (2. és 3. kép). Leszih Andor akkori múzeumigazgató sürgetésére még ugyanebben az évben házasságot kötött Hajdú Máriával, az ugyancsak mezőkövesdi születésű matyó lánnyal (4., 5. és 6. kép), hogy szolgálati lakásba tudjanak költözni a miskolci múzeum papszeri épületébe. Ettől kezdve, közel fél évszázadon keresztül (1968-ig) a miskolci múzeumnak mindig jelen lévő, segítőkész, megbízható pontjai voltak, akikhez éjjel és nappal bizalommal lehetett fordulni, és akik a megélhetésük alapját jelentő a muzeális műkincseknek féltő őrzőivé váltak.

A miskolci múzeumnak ebben az időszakban évtizedekig három munkatársa volt: az igazgató–muzeológus, *Leszih Andor*, a restaurátor–preparátor, *Megay Géza* és az őrlatvezető–könyvtáros, *Gáspár Mihály*. Hárman látták el ennek a kulturális intézménynek minden munkáját. Ekkor járt itt *Móricz Zsigmond* (1923) is, aki a miskolci múzeumi életről nem fukarkodott elismerő szavakat közzétenni: „*Miskolcnak van egy*

pontja, ahol áhítat lakik: a múzeuma. ... Ebben a múzeumban pezseg valami, ami az egész magyar közéletből hiányzik: teljesen absztrakt emberi értékekért való lelkesedés.” (DOBROSSY 1999, 173) A miskolci evangélikus jogakadémia tanára, Zsedényi Béla is gyakran nyújtotta segítő jobbját a múzeum felé. Része se, aktív közreműködője volt az innen kiinduló kulturális életnek. Erről maga így vall 1929-ben: „*A Borsod-Miskolci Múzeum nem a történeti emlékek sivár és szomorú temetője, hanem komoly és életdús közművelődési gócpont. (...) egyik legszilárdabb pillére a miskolci kultúrának.*” (DOBROSSY 1999, 173) A mindenki által természetesnek tartott, de láthatatlan háttérmunkát nap mint nap a Gáspár család végezte: termek átrendezése, tárgyatvezetés, installációk javítása, takarítás, a külső- és belső udvar tisztántartása, olvasók és kutatók kiszolgálása, kézbesítések ellátása, a műtárgyak őrzése, textíliák szellőztetése, mosása, vasalása, keményítése stb. Bodgál Ferenc, a miskolci múzeum néprajzosa szerint „*messze környéken nem akadt olyan szakértő, aki a házivászonból készült bő gatyát úgy ráncba tudta volna szedni, mint Gáspár néni.*” (BODGÁL 1969, 79)

A mindennapi elfoglaltság mellett szép családot is neveltek, iskoláztattak. 6 gyermekükből az első három szülővárosukban, Mezőkövesden született (Mária 1923-ban, Erzsébet 1925-ben és Mihály 1929-ben), de a többi már Miskolcon (József 1930-ban, Borbála 1937-ben és László 1940-ben). Valamennyien a papszeri öreg múzeumi épület szoba-konyhás szolgálati lakásában és annak udvarán cseperedtek fel. Borbálának és Lászlónak maga a múzeumigazgató, Leszih Andor vállalta büszkén a keresztapaságot (7., 8. és 9. kép).

Akik a két világháború között a miskolci múzeumban megfordultak, elengedhetetlen volt, hogy velük össze ne fussanak, ne találkozzanak. Gáspár bácsit és Gáspár nénit mindenki ismerte, a szívébe zárta, sőt, segítőkészségük és a munkához való hozzáállásuk miatt

mindenki tisztelte is. A matyó házaspár őrizte a matyó hagyományokat, a régi matyó életmód emlékeit. Sok matyó népdal kiváló interpretálói is voltak, amelyeket *Seemayer Vilmos* felgyűjtött és közölt is az *Ethnographia* hasábjain. *Lajos Árpád* sokszor kikérte a Gáspár család tanácsát a kövesdi matyó szokások, viseletek, de még a régi társas gyermekjátékok kutatása közben is. Maga *Györfly István* professzor pedig gyakorta hívta magával Gáspár bácsit néprajzi gyűjtőútjaira, Mezőkövesdre. Meg is örökítette őket matyó népviseletben (10. kép).

1927 szeptemberében újonnan átrendezve megnyílt a miskolci múzeum új állandó kiállítása. Az új kiállítás középpontjában két nagy téma állt: a magyarországi jégkorszakbeli (diluvialis) ősember és a mezőkövesdi matyó népművészet. De ezek mellett minden gyűjteményegység legszebb darabjai is a nagyközönség elé kerültek. Leszih Andor megfogalmazásában: „*A hangulatos régi folyosók és bolthajtásos helyiségek telve Miskolc és Borsod vármegye régészeti, történeti emlékeivel, néprajzi sajátosságaival, művészetével.*” (DOBROSSY 1999, 37–42. fotói és VERES 1999, 11–29. kiállítási fotók) Ekkor a múzeum teljes gyűjteménye már meghaladta a 45 ezer darabot is. A Gáspár gyerekek közül Borbála szívesen emlékezik vissza ennek a kiállításnak az 1938. évi felújított változatára. Gyermekként őt leginkább a földszinten látható díszes matyó szoba a felöltötött babákkal, az édesapja által mindenkor friss szalmával felszórt, valóság-hű istálló, benne az illatos szénával megtöltött jászol kötötték le. Az emeleten pedig a Lévay szoba szigorú polgári rendje fogta meg, még 70 év múltán is fel tudta sorolni, hogy a miskolci költő asztalán milyen használati tárgyak voltak kiállítva. Az eredeti Lévay bútorok helyét most is maga előtt látja, a két zenélő óra dallamát (az egyik a Rákóczi induló, a másik Verdi Rigolettójából „*Az aszszony ingatag...*” kezdetű betét dallamát játszotta) pedig ma is hallja megszólalni. És a

pincét, amely a miskolci cserkészek otthona lett, gyakorta felemlegeti. Koller bácsi könyvtára igazi meseország volt számára, az öreg könyvtárostól kapta az első Piroska babát is, no meg az olvasás szeretetét.

Gáspárék áldozatkészségének nem kis szerepe volt abban, hogy a papszeri öreg épületből egyetlen tárgy sem veszett el, nem sérült meg, s az ország egyetlen múzeuma volt, amelynek nem voltak háborús veszteségei (BODGÁL 1970, 2). A második világháború gyötrelmes éve alatt Gáspár Mihály és felesége ragaszkodtak őrhelyükhöz, a múzeumhoz (11. és 12. kép). Számtalan apró, de kedves történet maradt meg ebből az időszakból róluk Borbála lányuk emlékezetében.

1943–44-re a múzeum nyüzsgő épületéből is kihalt az élet. Az emberek a légiriadók halatán az avasi pincékbe, bunkerekbe menekültek napi rendszerességgel. Csak „Gáspár” (a múzeumpártolók így hívták) maradt mindig a papszeri épületben, őrizte a múzeumot, állt a vártán, nem tágított volna onnan a világ minden kincséért sem, a magáénak érezte a múlt örökségét. A Tiszai pályaudvar és a Búza tér bombázásakor családját felparancsolta az avasi légópincékbe, ő pedig a legnagyobb fiú gyermekével, Mihállyal a múzeum pincéjében, a cserkészotthonban húzta meg magát. Miért éppen ott? Mert szisztematikusan oda gyűjtötték a múzeum legértékesebb tárgyait, majd azt befalazták, a cserkészek szekrényeit pedig rátolták. Így Gáspár bácsi mindezek tudatában egy percig sem hagyta el őrhelyét. Ugyanis ő már tudta, hogy mi a háború, hiszen egy világszörnyűséget már túlélte. Közben hol a németek, hol a románok, hol az orosz katonák lepték el a múzeumot. Gáspár szót értett velük szerény német és kevert szláv nyelvismeretével. Inkább a saját szolgálati lakását ajánlotta fel a hódítóként érkezett tiszteknek, hogy ne a múzeum termeit dúlják fel. Ekkorra családjával már végleg a cserkészotthonban, a pincében rendezkedtek be, közel a láthatatlan műtárgyakhoz.

A múzeum szomszédságában lévő Lévay Gimnázium katonai kórház lett. Ide hordták a sebesülteket, akiket szalmazsákokon fektettek. A zsákokhoz szükséges szalmát a múzeum hátsó udvarán deponálták, közel a kórház bejáratához. Az oroszok, előrelátóan, a szalmakazal mellett, a múzeum udvarán még kb. 50 hordó gázolajat és benzint is tároltak. Ettől kezdve pokollá vált Gáspár élete, mert a nap minden percében a cserkészotthon lakójának „résen” kellett lennie, hogy a felelőtlen katonák közül valaki el ne dobja a cigarettacsikket vagy az égő gyufaszálat.

Gáspárék élelmiszertartalékai 1944 decemberére kimerültek. A Papszerrel szomszédos utcában éppen marakodtak az emberek egy elhullott ló húsáért. A múzeum hátsó udvarának nagykapuja mindig tárva nyitva volt, hogy az elhasználódott szalmát pótolni tudják a kórházi szalmazsákokban. Mit ad a Jóisten, egyszer csak besétált ezen a nagykapun egy elkóborolt süldő malac. Az egyik élelmes Gáspár fiú, József potenciális lehetőséget látott éhségük csillapítására a malackában. Mindenki örült a befogott jószágnak. Gáspár, a becsület megtestesült szobra, felhördült az eset hallatán: „*Hajtsátok ki! Ez nem a miénk! Valakitől megszökhett, biztosan keresik már!*” Nem volt apelláta, a malacot útjára engedték ott, ahol bejött. Kisvártatva hallottuk a malac visító-síró hangját, majd a terjengő hurka és kolbász illata eljutott a múzeum udvarára, egészen begyűrűzött a cserkészotthonba is. Ekkor fogalmazódott meg Borbálában, még gyerekfejjel, hogy az apja becsületességének nincsenek határai. De ő így élt egész életében, és ezt megkövetelte családja minden tagjától is (13. és 14. kép).

A Miskolcon állomásozó szovjet tisztnek egy csoportja a papszeri múzeumunkat választotta ki Sztálin elvtárs 1944. december 21-i születésnapjának megünneplésére. Erről *Leszih Andor* a következőket jegyezte fel megmaradt kéziratnaplójában: „*Ma reggel jött fel Gáspár Misi, hogy az oroszok 3 emeleti termet*

kérnek azonnal kiüríteni, mert ma Sztálin neve napja (sic!), ott ünnepség, lakoma, s tánc lesz. Szerencsére kevés tárgy (régibútorok, képek, zsidó vagyontárgyak) volt ott. Katonákat is adtak, hogy kiürítsük, de eleget kellett így is dolgozni, cipekedni. Egy teremben széksorok az ünnepségre, egyben 9 könyvtári asztal a vacsorához. A könyvtári olvasó terembe egy nagy tűzhelyet tettek be, és a szakácsok rögtön meg is kezdték a főzést. Egy óra után szuronyórság jött, s engem sürgősen haza tessékeltek. ...” A szovjet tisztak bálja reggel 5-ig tartott, kárt nem tettek. Gáspár Mihályt nem engedték ki az épületből, az időközben megkerült Megay Gézát, pedig, aki a városházán dolgozott, munkája után nem engedték be a múzeum épületébe (DOBROSSY 1999, 83).

Gáspár Mihály lánya, Borbála másként emlékezik az ominózus esetre. Egy orosz tiszt közölte az édesapjával, hogy minden férfinak el kell hagynia a múzeum épületét. Csak a gyerekek és az édesanyja maradhattak az épületben. Csak így tudták méltón megünnepelni a Generalisszimusz születésnapját. 2 napig tartott a dínomdánom, csak utána engedték vissza a férfiakat. A gyerekek sokáig jókat csemegéztek a múzeum ablakain át kidobált hús- és a Szinva-partra kiöntött káposzta maradványokból a hideg, fagyos télen.

Vége lett a háborúnak. Leszih Andor, Megay Géza és Gáspár Mihály fellélegeztek, az épület alatti 8 pincehelyiségben ládákban raktározott, elfalazott műtárgyak érintetlenül átvészelték a háborút, köszönhetően az ő előrelátásuknak. (1941-es leltár szerint a miskolci múzeumnak 73506 db műtárgy épségéről kellett gondoskodni.) A műtárgy együttesek kicsomagolása után, a vidéki múzeumok között elsőként a Borsod-Miskolci Múzeum újra a közönség szolgálatába állhatott (1945 és 1947 között folyamatosan).

Gáspár Mihálynak és családjának óriási veszteséget jelentett *Leszih Andor* 1949. áprilisi nyugdíjaztatása. Egy évvel később államo-

sították a miskolci múzeumot is. *Varga László* lett az új intézmény új igazgatója (1949 és 1952 között). Gáspárék maradtak. Majd az átalakult intézményt 1953 és 1968 között *Komáromy József* igazgatta, akinek első évében, 1953-ban változtatták meg a Borsod-Miskolci Múzeum elnevezést *Herman Ottó Múzeumra*. Nyugdíjba került Gáspár Mihály is, de nyugdíj mellett alkalmazott gondnokként továbbra is maradhatott családjával a szolgálati lakásban, és továbbra is részese volt a változó világ által diktált múzeumi közélet kiszolgáló személyzetének. Keveset tudunk Gáspárék ezen időszakáról.

Sajnálatos tragédiának kellett bekövetkezni a Herman Ottó Múzeum papszeri épületében, hogy a Gáspár család végleges búcsút mondjon a múzeumi öreg épületnek, amely nekik 48 éven át, mindenki meglegezésére, örhe-lyül szolgált. 1967. augusztus 23-án, szerdán, hajnali 3 órakor hatalmas robaj rázta meg a várost. A múzeumépület ÉNy-i oldala, a Szinva felőli kerékpárút mellett 9 m magasan és közel 10 m szélességben leomlott, egy része műtárgyastól a Szinvában el is úszott. Az 1660-ban emelt boltozat szakadt le. Egy emeleti kiállítási terem teljes anyaga lezuhant, ugyanakkor a földszinten a romok alá került a helytörténeti raktár jelentős része. A hatalmas kárt okozó falkidülés összefüggésben volt a Szinva medrében folyó munkálatokkal. A sérült és elpusztult leltározott anyag számát kb. 7 ezer darabban határozták meg. 1967-ben, a katasztrófát megelőzően a HOM műtárgyállománya 94457 db volt (VERES 1999, 38–39 és DOBROSSY 1999, 94–95, fotók a romeltakarításról: 138).

A pusztulást követően szükségessé vált a régi múzeumépület felújítása. Egy évre rá Komáromy József múzeumigazgató nyugállományba vonult. Vele együtt a Gáspár család is elhagyta szolgálati helyét, a városi tanács a Fazola utcán rendelt ki számukra új tanácsi lakást. A komfortos lakást nem sokáig élvez-

hették, mert Gáspár néni még 1968-ban, Gáspár bácsi 2 évre rá, 1970-ben elhunyt.

Emléküket a család és a miskolci múzeum krónikája örök életre megőrzi (15. kép).

IRODALOM

DOBROSSY István

1999 100 éves a múzeum. In DOBROSSY István (szerk.): *Miskolc írásban és képekben*. 6. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc. 9–174.

B. F. (BODGÁL Ferenc)

1969 Gáspár néni (1900–1968). *A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei* 8. 79–80.

1970 A múzeumőr halálára. *Déli Hírlap*, március 23. Miskolc. 2.

GÁSPÁR Borbála

2012 *A múzeumőr emlékére*. Szerk.: Rémiás Tibor. Dominium Könyvkiadó, Miskolc.

VERES László

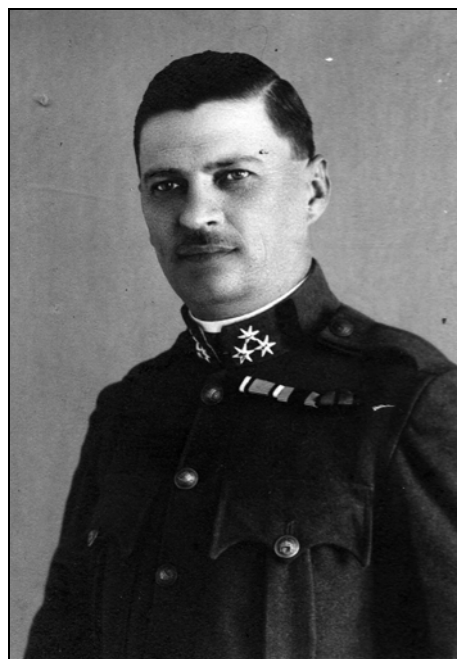
1999 A Herman Ottó Múzeum 1899–1999. In VERES László–VIGA Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum műkincese*. Miskolc. 9–56.

1. kép. Doberdói pillanatkép, lövészárók, Gáspár Mihály a jobb szélén áll csákánnyal a jobb kezében, 1915 nyara.

2. kép. Gáspár Mihály, az I. vh. sebesültje, altiszt lett a miskolci múzeumban, 1920.

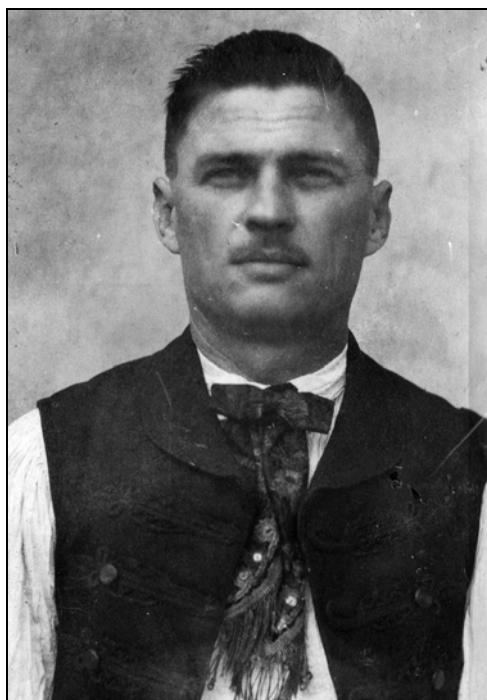
3. kép. Gáspár Mihály, egyenruhában, 1920.

4. kép. Gáspár Mihály és menyasszonya, Hajdú Mária, Esküvői kép, Mezőkövesd, 1920.

5. kép. Gáspár Mihály matyó menyasszonya,
Hajdú Mária, 1920.

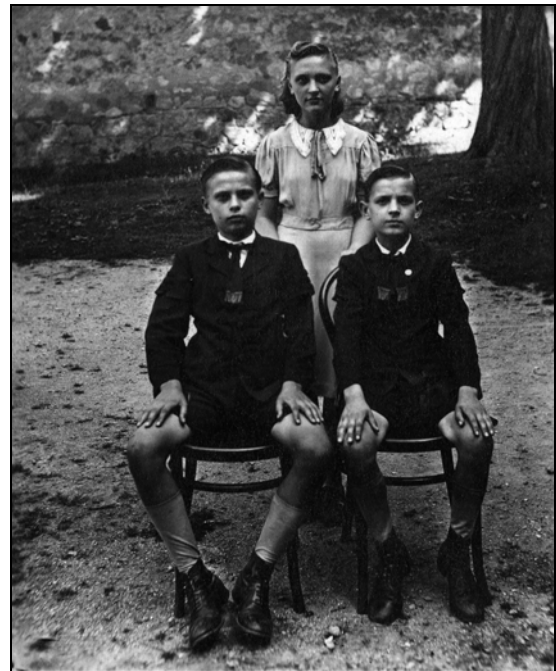
6. kép. Gáspár Mihály, a vőlegény
matyó viseletben, 1920.

7. kép. A Gáspár család 1935-ben. (Még csak 4 gyermekükkel, balról jobbra:
Mária, Erzsébet, Mihály és József) Leszih Andor fotója

8. kép. A miskolci múzeum papszeri udvarán 1940-ben. (Gáspár Erzsébet, Gáspár Mihály anyósa, Panna néni, G. Borbála és G. László) Leszih Andor fotója

9. kép. A Papszer hátsó udvarán, a Gáspár gyerekek közül hárman: Erzsébet, Mihály és József. Leszih Andor fotója

10. kép. Gáspár Mihály és neje, Hajdú Mária matyó népviseletbe öltöztetve a múzeum udvarán, a tölgyfa alatt.

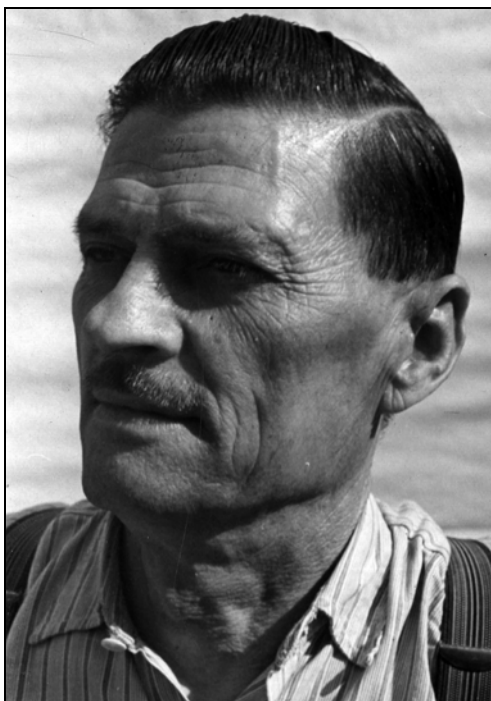
11. kép. Gáspár Mihály altiszti egyenruhában a múzeum könyvtárának bejáratánál

12. kép. Gáspár néni, született Hajdú Mária

13. kép. Gáspár, a Borsod-Miskolci Múzeum altisztje

14. kép. Gáspár, a Herman Ottó
Múzeum gondnoka15. kép. Gáspár bácsi és Gáspár néni elballagnak
a múzeumból, 1967.